

Les arrels de la revolta

L'aixecament en armes dels zapatistes a Mèxic és, més enllà d'una protesta per les miserables condicions de vida de milions de persones, una crida a la lluita indigenista.

Des de l'1 de gener, quan va començar la revolta a l'estat mexicà de Chiapas, el nom massa genèric d'"indígenes" donat als guerrillers de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional (EZAN) amaga una realitat més interessant. Ja que, en realitat, els revoltats d'aquesta zona del sud de Mèxic són descendents dels maies. I no cal dir que són els mateixos maies que es troben al Yucatán i, més enllà de la frontera, a la Guatemala veïna. De fet, és evident que el nom de "zapatistes" que s'han donat té sobretot el valor simbòlic d'una revolta autòctona contra l'explotació soferta a mans dels hispànics i els mestissos. Efectivament, Emiliano Zapata va crear el seu Exèrcit d'Alliberament del Sud a l'estat de Morelos, que es troba més al centre de Mèxic i amb una població autòctona diferent. Però, a mesura que l'actuació dels "zapatistes" es va ampliant, s'hi incorporen d'altres zones ameríndies del país. Així, el lloc d'un atemptat, Tehuacán, és en territori de l'ètnia mixtec, mentre que una població que ha sonat força aquests dies, Tutla Gutiérrez, és la principal dels territoris soq. I, ara, l'EZAN ja ha començat a manifestar-se amb els seus atemptats en territoris astecs, l'antiga ètnia dominant a Mèxic.

El drama dels maies actuals és el que sol afectar les ètnies americanes, un esmicolament extraordinari fomentat per la seva situació de pobresa extrema. Descendents i hereus d'una gran civilització, el més improbable és que ni ells mateixos sàpiguen que són maies, ja que la seva llengua ha esclatat en no menys d'una trentena de dialectes i una munió de subdialectes, no sempre comprensibles entre ells.

A la zona de la revolta actual, reben els noms de "tzotzil" i de "tzeltal", segons els llocs, i presenten tot un seguit de subdialectes anomenats "chamula", "chenaló", "huixtan" i "zinacantec". La quantitat de persones que els parlen, prop d'un milió, varien segons de quins sectors es tracti. En tot cas, remarcuem-ho, el nivell de bilingüisme maia-espanyol entre ells va de l'1% al 5%, com a màxim, i es tradueix en un alt

grau d'analfabetisme, ja que a les escoles només ensenyen espanyol. Prou que s'ha vist amb algunes de les frases que aquests dies han pintat a les parets, amb un llenguatge ben deficient.

Els descendents dels antics maies encara viuen en unes cases superhabitades, per sota d'un nivell decent; i són molt pocs els seus nens que passen gaire temps a l'escola, encara que la llei digui que hi han d'anar. Els necessiten a casa, per a treballar amb els pares. Un cop les necessitats bàsiques han estat satisfetes, els maies han palesat que són altament receptius a la cultura i a la tècnica moderna, amb l'única condició que no hagin de deixar-hi els seus costums socials i els seus valors simbòlics.

És un fet que el progrés econòmic i la mobilitat social només són possibles per als "indis" si deixen de ser "indis". I això ho aconsegueixen anant a viure a les ciutats, aprenent l'espanyol o casant-se amb mestissos. Molts dels habitants més pobres de les ciutats i dels immigrants il·legals que treballen com a mà d'obra barata als Estats Units encara no fa gaires anys que eren maies al seu territori d'origen. Han deixat de ser població índia mexicana i han passat a ser part de les multituds miserables de Mèxic.

Al seu país, els maies pateixen una manca tan gran de terra bona per al conreu, que s'han de llogar com a peons agrícoles dels més mal pagats. Les relacions entre els maies i la població espanyola i mestissa estan, i ho han estat històricament, basades en el que podem anomenar comerç. Als centres urbans, les poques propietats dels "indis" sovint són massa poca cosa per a poder fer-los viure, de forma que han de buscar feina assalariada, en un mercat on els consideren humanitat inferior. Els treballs que els donen soler ser feines domèstiques; acostumen a robar-los quan van a comprar a les botigues i sempre els tracten amb menyspreu.

Durant l'última dècada, a l'estat de Chiapas el nombre de defuncions per deficiències nutricionals s'incrementà en un 641%; el 33% de la població hi presenta una "desnutrició severa", i els infants es troben totalment desnodrits en un

El Govern ha volgut trobar causes externes a la revolta que els ha sobtat. Però, ajudats o no des de fora, és inconcebible que no s'adonessin que l'estat d'opressió de vuit milions d'indígenes reconeguts oficialment, i d'un nombre superior no determinat de mestissos, és un camp adobat per a la situació que diuen no tenir.

77%. A les zones rurals de la regió, com en altres estats del sud-est, la població no aconsegueix els requisits mínims per a una dieta satisfactòria de proteïnes i calories.

Ja fa anys que les organitzacions internacionals reben reports de violacions dels drets humans de les comunitats autòctones, especialment als estats d'Oaxaca i de Chiapas, amb casos prou documentats d'assassinats polítics, detencions arbitràries, "desaparicions" i tortures dels "indis" que lluiten pel seu dret a la terra. Els mitjans actuals de comunicació permeten que avui la informació ens arribi de seguida, però, com han fet notar els revoltats, és una lluita que dura fa prop de cinc segles, des de la conquesta espanyola i els temps de les *encomiendas* civils" i les *limosnas* eclesiàstiques. Més greument, des de les revolucions liberals del segle passat, quan van ser suprimides les reserves de terres índigenes. Rebutjats cap a les zones més selvàtiques i poc aprofitables, els descendents dels maies hi troben el seu refugi, a

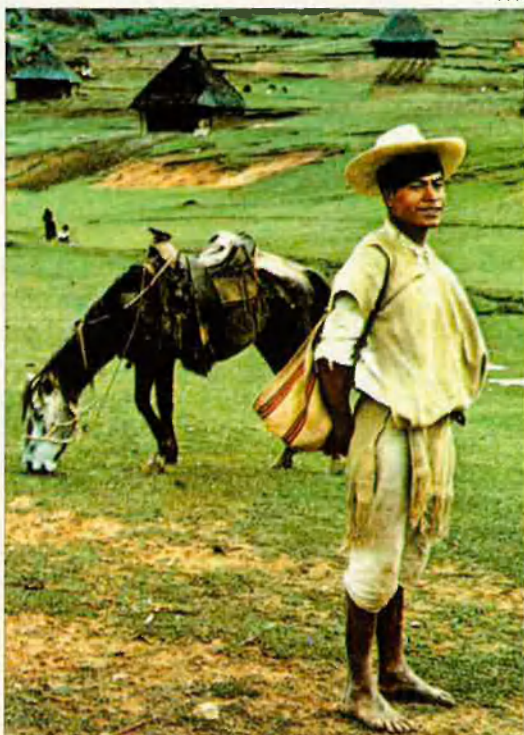
cavall de dos estats, des d'on ara propugnen la unió dels autòctons contra els explotadors hispanos.

Llengua i cultura dels maies. El maia clàssic ha deixat una literatura important, tornada a escriure en quitxe, però amb caràcters llatins, després de la conquesta. Les obres mestres que ens han arribat així són el *Chilam Balam* ('els endeviners de les coses ocultes') i el *Popol vuh* (llibre del Consell). Popol, "consell" o "reunió", prové de la paraula maia *pop*, que significa "estora", representant l'estora davant de la qual se celebraven les reunions del poble. El *Popol vuh* és la relació resumida de la història i les tradicions maies, començant per la creació del món. Es tracta de l'exemple més extraordinari de la literatura autòctona americana que hagi sobreviscut el pas dels segles.

No cal dir que el maia és una llengua ben distinta de les altres de la zona. Quetzalcóatl, el famós déu dels asteques representat com una serp amb plomes, en maia es diu Kucilcan. En nahuatl, la llengua dels asteques, *coatl* significa serp, i el *quetzal* és un ocell mític. Mentre que en maia serp es diu *can*, d'on ha vingut el nom de Cancun, "niu de serps", nom predestinat per a un lloc de reunió de caps d'estat.

Des de fa molt de temps, el maia clàssic ha esclatat en una trentena de parles, més o menys diferenciades entre elles. Es divideix, so-

Ja fa anys que les organitzacions internacionals reben reports de violacions dels drets humans de les comunitats autòctones. Als estats d'Oaxaca i de Chiapasa, especialment, hi ha casos prou documentats d'assassinats polítics, detencions arbitràries, "desaparicions" i tortures dels "indis" que lluiten pel seu dret a la terra.

bretot, en sis grans subgrups, que són l'huastec, el txol, el tzeltal (ja esmentat), el mam, el yucatec (que s'estén sobretot pels estats de Yucatán i de Campeche) i el quitxe (present majoritàriament a Guatemala). Mèxic i Guatemala són els dos primers països on existeixen les parles maies, encara que també es troben (en molt menor grau) a El Salvador i a Belize, l'antiga Hondures britànica.

Les diferències dels dialectes maies entre ells són prou importants per a dificultar, de vegades, la comprensió mútua. Però no fins al punt de l'exageració a què ho han portat oficialment, en procurar dividir-los com si fossin llengües a part. Podem veure-ho fent la comparació d'algunes paraules en dos parlars ben allunyats, el maia (quitxe) de Guatemala i el maia (itzà) de Mèxic. És ben clar que la unificació lingüística, si algú se'n preocupés, no seria tan difícil de realitzar:

	Itzà	Quitxe
blanc	zak	sac
groc	kan	kan
verd	gax	rax
negre	ek	kek

Estranyament, els noms dels colors en maia serveixen per a designar els punts cardinals: el blanc designa el nord, el groc designa el sud i el vermell designa l'est.

Si tots els textos originaris dels maies foren destruïts per ordres dels frares espanyols, el fet és que han arribat fins a nosaltres uns testimonis escrits que ningú no sospitava i que han desafiat el pas del temps. Són, és clar, els monuments de pedra conservats a les zones selvàtiques de l'antic territori maia i que encara no han estat desxifrats del tot. Precisament, una de les raons d'aquest retard és que, durant força temps, ningú no es pensava que les zones monumentals de la zona continguessin escrits. Els maies disposaven d'una escriptura que comportava almenys 800 jeroglífics, la meitat d'ells símbols bàsics, i els altres derivats.

Els jeroglífics han plantejat un problema per als erudits i els filòlegs, ja des del segle XVI. Vénen a ser com una combinació d'ideogrames, signes fonètics, i a més, una forma d'escriure en què fan servir una paraula per a representar una lletra que té la mateixa pronunciació. Com si, per exemple, entre nosaltres el signe per a "I" fos representat pel nom "ela". Els primers signes desxifrats foren els relacionats amb el calendari i l'astronomia, en què els maies excel·lien. Però els progressos a l'hora de desembolicar la resta del sistema han estat extremament lents i difícils. L'ús dels ordinadors ha estat molt útil darrerament, i un seguit de descobertes semblen haver posat els especialistes en el camí de la solució.

Amb els seus càlculs, d'una gran precisió, els

maies assoliren cotes màximes en els coneixements d'astronomia. I tot indica que conegueren el zero ben abans que els europeus. El seu sistema de numeració era vigesimal. Així, els anys, anomenats *tun*, eren comptats per períodes de vint, anomenats *katun*, a cadascun dels quals li elevaven una estela de pedra. També feien càlculs més extensos, per blocs de quatre-cents anys, anomenats *baktun*.

Fixaven el començament del món a l'any 3113 abans de la nostra era; i la fi de la seva civilització la feien coincidir amb el *baktun* 13, poc després de l'any 1000. I per això l'ensulsiada repentina de la seva civilització ha estat relacionada amb la hipòtesi d'un pànic provocat per la creença maia en una fi del món en aquell any. En tot cas, és un fet que avui es coneixen un centenar de ciutats maies mortes, que semblen haver estat brutalment abandonades. Curiosament, segons els càlculs matemàtics que els seus sacerdots i savis realitzaren en èpoques d'esplendor, l'edat del cinquè sol, que seria aquella en què vivim actualment, tindrà un final catastròfic el pròxim any 2011.

Revolta o revolució? Com sol passar en aquest casos, el Govern ha volgut trobar causes externes a la revolta que l'ha sobtat. Per això, les acusacions d'intervenció estrangera ja s'han disparat. Per començar, haurien estat guerrillers de Guatemala, tal vegada de la Unitat Revolucionària Nacional Guatemalenca (URNG), que des de fa una trentena d'anys utilitza la zona com a santuari. L'elecció, en un sentit o en un altre, era òbvia, ja que al capdavant es tracta de la mateixa gent, amb la mateixa llengua i uns problemes ben semblants. També hi ha hagut referències oficials repetides a l'actuació d'activistes centramericans, sense especificar massa. Últimament, des de Madrid venia la insinuació que algun dirigent d'ETA s'hi trobaria implicat.

Més seriosament, molts han assenyalat les conseqüències desestabilitzadores que la revolta té per al Govern mexicà. En primer lloc, és ben estrany que els serveis secrets mexicans no haguessin avisat a temps del moviment que es preparava. És evident que els guerrillers de l'EZAN, molt ben preparats, devien entrenar-se des de feia força temps; alguns han parlat, fins i tot, de quinze anys. Sense acusar-lo de manera directa, és inevitable pensar en Cuhautémoc Cárdenas, el fill de l'antic president Lázaro Cárdenas, que en el seu ideari coincideix molt amb el dels revoltats. Ja deixant de banda el fet, primordial, de la necessitat d'una reforma agrària real, tenim dos dels problemes que afecten més de la meitat dels habitants de Mèxic, el lloguers dels llocs que habiten i la Seguretat Social. Guerrillers i partidaris de Cárdenas coincideixen plenament a voler resoldre de seguida aquesta qüestió. Finalment, és indiscutible que el moviment ha fet malbé els inicis de l'últim

any del sexenni del president Carlos Salinas de Gortari, que els guerrillers qualifiquen de traïdor i fins i tot d'usurpador del càrrec que ocupa.

Si, d'una banda, Salinas havia calculat molt malament els efectes devastadors de la modernització econòmica de Mèxic damunt dels sectors socials més pobres, els indis en especial, d'una altra banda no tothom ha estat d'acord amb ell quan ha fet aprovar el NAFTA, el Tractat de Lliure Comerç d'Amèrica del Nord. I no solament l'EZAN, que no per casualitat ha fet coincidir la seva actuació amb l'inici exacte de la vigència del tractat.

Els intel·lectuals hispans de Mèxic solen manifestar-se orgullosos que, al seu país, no tenen "problemes de balcanització". És inconcebible que no s'adonessin que l'estat d'opressió de vuit

ARXIU

Les relacions entre els maies i la població espanyola i mestissa estan, i ho han estat històricament, basades en el que podem anomenar comerç. Als centres urbans, les poques propietats dels "indis" sovint són massa poca cosa per a poder-los fer viure, de forma que han de buscar feina assalariada, en un mercat on els consideren humanitat inferior.

milions d'"indígenes" reconeguts oficialment, i d'un nombre superior i no determinat de mestissos, és un camp adobat per a la situació que diuen no tenir. Això en els aspectes ètnics; mentre que, pel que fa als aspectes econòmics i socials, almenys 32 dels 85 milions dels habitants de Mèxic viuen en la misèria més absoluta, mentre que un miler de famílies hispàniques es reparteixen més de la meitat de la riquesa del país. El sistema de la *mordida*, base essencial de la corrupció prevalent des de sempre a Mèxic, mai no ha estat eradicat. A l'enorme districte federal de la capital, els policies i les autoritats es reparteixen cada setmana dos milions i mig de dòlars per explotació de les prostitutes. Tothom que hi ha estat sap prou bé que només en uns pocs barris, molt separats i protegits de la resta, és possible de viure-hi decentment. I ni tant sols la joia de les propietats de Mèxic, la companyia petrolera Pemex, no ha aconseguit de ser eficient i és sobretot, encara que molt menys, una font de privilegis per als partits dominants a Mèxic.

Jordi Ventura